

POLSKA MACIERZ MAŁOROLNYCH W PŁOCKIEM

Abstrakt

W rok po założeniu Polskiej Macierzy Szkolnej powstało w Płocku Towarzystwo pod nazwą „Polska Macierz Małorolnych”. Terenem działania tego Towarzystwa była gubernia płocka. Macierz Małorolnych postawiła sobie za główny cel zaopatrywanie w ziemię bezrolnych oraz pomoc małorolnym w powiększaniu gospodarstw w drodze parcelacji wielkich majątków. Tym sposobem starano się nie dopuścić do przechodzenia ziemi polskiej w obce ręce.

Słowa kluczowe: Polska Macierz Małorolnych, w latach 1907–1910, parcelacja, nabywanie ziemi

Dużo napisano na temat Polskiej Macierzy Szkolnej – organizacji kulturalno-oświatowej założonej na terenie Królestwa Polskiego w 1906 r. na mocy reskryptu carskiego z 14 października 1905 r. zezwalającego na zakładanie prywatnych szkół z polskim językiem wykładowym – jednak bez praw publicznych – przez Józefa Świątkowskiego, Henryka Sienkiewicza, Antoniego Osuchowskiego i Mieczysława Brzezińskiego.

Celem organizacji było krzewienie i popieranie oświaty w duchu chrześcijańskim i narodowym, poprzez zakładanie i prowadzenie instytucji wychowawczo-oświatowych; ochronek, szkół powszechnych, seminariów nauczycielskich, szkół średnich i szkół wyższych, organizowanie czytelni, bibliotek, uniwersytetów ludowych, urządzenie odczytów, wykładów, pogadanek, przedstawień publicznych, wydawanie i rozpowszechnianie książek.

Legalna działalność trwała niespełna rok, bowiem w 1907 r. władze rosyjskie zdelegalizowały Polską Macierz Szkolną, która odtąd prowadziła swe prace w konspiracji, aż do 1916 r., kiedy to niemieckie władze okupacyjne oficjalnie zezwoliły na jej reaktywację i zatwierdziły statut.

W okresie zaborów, kiedy Polacy poddawani byli silnej rusyfikacji i germanizacji Polska Macierz Szkolna była ostoją polskości, podtrzymywała ducha narodowego, strzegła polskiej mowy. Zaborcy starali się Polakom odebrać nie tylko język i tożsamość narodową, chcieli odebrać im także ziemię. Co znaczy walka o utrzymanie ziemi dobrze wiedzieli Polacy mieszkający w zaborze pruskim, którzy codziennie musieli się stykać z wrogością władz pruskich. Zachowanie ziemi w rękach polskich stało się sprawą narodową. Na łamach tygodnika „Mazur”¹ pojawił się artykuł, w którym czytamy: *Prusacy już nam zabrali połowę ziemi naszej, bo Polska niegdyś sięgała tam, gdzie dziś jest Berlin, Wrocław, Gdańsk, Królewiec. Ale tego im mało. Oni nas zupełnie wyprą z naszej ojcowizny, jeżeli za-*

wczasu nie obmyślimy obrony. I tam, gdzie są dziś polskie wioski i miasta, gdzie są katolickie kościoły i krzyże, będą niedługo niemieckie kolonie i niemieckie miasta, luterzańskie świątynie i luterzańskie krzyże. Niemcy wyciągają ręce po nasze wioski, nasze miasta, domy i fabryki, po nasze góry i rzeki, nasze sady, gaje i lasy.

Niebezpieczeństwo jest większe niż nam się zdaje. Trzeba więc wziąć się do obrony i to natychmiast!

Jak zatem należało się bronić? W dalszej części tego artykułu znajdujemy odpowiedź. *Potrzeba, abyśmy się skupili, tworzyli kółka, stowarzyszenia, abyśmy się uczyli karności i samopomocy. Potrzeba, aby między Polakami było jak najwięcej gospodarzy rolnych, ale mądrych i oświeconych, trzymających się ziemi nogami i rękami. (...) Oto mamy zatwierdzone przez rząd towarzystwo do obrony ziemi naszej, które się nazywa Polska Macierz Małorolnych*³.

Ustawa Towarzystwa Polska Macierz Małorolnych

Macierz Małorolnych powstała w Płocku z inicjatywy ziemianina Bolestawa Zdziarskiego⁴ i jego żony Zofii z Sączockich Zdziarskiej.

Dnia 15 kwietnia 1907 r. została zalegalizowana w Płocku ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych”. Ustawa składała się z 46 paragrafów dokładnie precyzujących cele, formę działalności, prawa i obowiązki członków Towarzystwa.

Głównym celem Towarzystwa „Polska Macierz Szkolna” było zaopatrywanie w ziemię bezrolnych oraz pomoc małorolnym, którzy mieli mniej niż 10 morgów⁵ w powiększeniu swoich gospodarstw do powierzchni włóki na jedną rodzinę, a w wyjątkowych okolicznościach do gospodarstw nie większych niż 10 morgów na każdego członka rodziny.

Towarzystwo mogło zaopatrywać bezrolnych w ziemię albo bezpłatnie, albo sprzedawać zie-

mię na wypłaty, zależnie od uznania zarządu towarzystwa i zależnie od wzajemnej umowy stron. Procent pobierany przez Towarzystwo od nabywców gruntów nie mógł być wyższy niż 5 %.

Jednym z celów Towarzystwa było również dążenie do polepszenia bytu małorolnych przez podniesienie kultury i wiedzy rolniczej, ulepszenie i poprawę istniejących gospodarstw małorolnych. Dla wypełnienia tych celów Towarzystwo miało prawo:

1. Zakładać szkoły rolnicze dla dzieci małorolnych oraz dla starszych osób obojga płci.
2. Zakładać banki parcelacyjne i kasy dla scalenia gruntów i regulowania serwitutów leśnych, polnych i pastwiskowych.
3. Zakładać rolnicze muzea, biblioteki, wydawać pisma i książki.
4. Urządzać odczyty i zebrania dla oświecenia ludności rolniczej.
5. Urządzać kasy pożyczkowe i samopomocy wzajemnej, asekuracje od ognia, gradu, chorób inwentarza i ludzi, a także śmierci członków i ich inwentarzy.
6. Urządzać i budować fabryki, melioracje, stowarzyszenia i spółki melioracyjne i fabryczne wśród małorolnych.
7. Urządzać pola doświadczalne, laboratoria i doświadczenia, dopomagać rozwojowi drobnego przemysłu.
8. Urządzać wycieczki członków po kraju i za granicą w celu poznania lepszych gospodarstw.
9. Utrzymywać instruktorów rolniczych, hodowlanych.
10. Otwierać biura pomocy prawnej i biura rachunkowe dla członków.
11. Urządzać wystawy i konkursy na prace naukowe i projekty urządzeń małorolnych.
12. Urządzać szosy we wsiach swych członków.
13. Kupować lasy i ziemię i obsiewać je dla użytku drobnych rolników.
14. Utrzymywać statystyków, agronomów, rachmistrzów, ogrodników dla wspólnego pożytku członków.
15. Kupować i sprzedawać wszelkie ruchomości i nieruchomości w miastach i wsiach Królestwa Polskiego, a także kupować i sprzedawać ziemię, domy, fabryki, lasy, folwarki i koleje żelazne.

Kapitał obrotowy potrzebny do rozwinięcia zamierzonej działalności „Macierz” gromadziła z corocznych składek członków, z dobrowolnych ofiar, z legatów i zapisów, z dochodów z odczytów, balów, teatrów, z procentów od papierów publicznych i oprocentowanych, z dochodów z fabryk, lasów, sadów, majątków ziemskich oraz z procentów od sum lokowanych na ziemskich majątkach drobnych lub na folwarkach, oraz z różnych przedsiębiorstw⁶.

Członkami Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” mogli być wszyscy, także towarzystwa, stowarzyszenia, spółki stanowiące prawnie osobne jednostki prawne.

Członkowie dzielili się na: opiekunów, rzeczywistych i honorowych.

1. Członkiem opiekunem był ten, kto ofiarował przy wstąpieniu do Towarzystwa najmniej 3 tysiące rubli gotówką lub w nieruchomości. Ci członkowie nie płacili już corocznych składek.
2. Rzeczywiści członkowie przy wstępowaniu do Towarzystwa wpłacali wpisowe jednorazowo wynoszące połowę przypadającej na nich składki rocznej. Oni też wpłacali corocznie składki członkowskie, a ich wysokość zależała od zamożności członków. I tak:
  - a) robotnicy bezrolni płacili najmniej po 40 kop. rocznie
  - b) małorolni włościanie posiadający nie więcej jak włókę gruntu płacili najmniej rubla
  - c) właściciele ziemi mający więcej niż włókę płacili z pierwszej włóki rubla, a z następnych najmniej po pół rubla z każdej włóki
  - d) dzierżawcy płacili połowę tego, co właściciele
  - e) właściciele domów w miastach, księża, urzędnicy, adwokaci, fabrykanci płacili najmniej po 5 rubli rocznie.

Członkowie rzeczywisci, którzy wpłacili jednorazowo sumę dwadzieścia razy wyższą od przypadającej na nich rocznej składki, stawali się dożywotnimi członkami i nie płacili już więcej składek ani wpisowego.

3. Członkiem honorowym mogła być osoba wybrana przez ogólne zebranie Towarzystwa na wniosek głównego zarządu, w nagrodę za szczególne zasługi wyświadczone Towarzystwu. *Członkowie ci nie płacili składek.*

Wszyscy członkowie mieli prawo głosu na wszystkich zebraniach kółka, do którego byli wpisani, projektować w tych kółkach co zechcą, przedstawiać swoje projekty do decyzji zarządów okręgowego i głównego Towarzystwa. Każdy członek mógł w dowolnej chwili wystąpić z Towarzystwa, wcześniej pisemnie o tym zawiadamiając zarząd swego kółka. Członek, który za rok zalegał ze składką członkowską mógł być wykreślony z listy członków na żądanie zarządu kółka, w którym był zapisany. Mógł ponownie powrócić do Towarzystwa, jednak wcześniej musiał opłacić wszelkie zaległe składki i ostatnią za rok bieżący. Członek, który działał na szkodę Towarzystwa lub któremu udowodniono nieuczciwość mógł być wykreślony z liczby członków podczas zebrania głównego zarządu większością 3 głosów. Ponowne przyjęcie go odbywało się tą

samą drogą, nie wcześniej jednak, jak po roku od daty wykluczenia. Usunięty członek nie miał prawa żądać zwrotu swoich składek⁷.

Teren działalności „Macierzy Małorolnych” obejmował wszystkie gubernie Królestwa Polskiego. Główny zarząd Towarzystwa oraz rada Towarzystwa miały swoją siedzibę w Płocku przy ulicy Stary Rynek 20.

Główny zarząd składał się z 15 członków wybieranych na 3 lata oraz z 3 zastępców, którzy w razie śmierci lub ustąpienia członka zarządu pełnił obowiązki w zarządzie do czasu pierwszego walnego zebrania. Członkowie głównego zarządu wybierali spośród siebie corocznie prezesa, 2 wiceprezesów, 2 sekretarzy i kasjera. Corocznie ustępowało 5 członków zarządu, przez pierwsze dwa lata drogą losowania, a następnie według lat pełnienia obowiązków. Ustupujący członkowie zarządu mogli być powtórnie wybrani.

Zarząd zbierał się przynajmniej raz w miesiącu oraz w miarę potrzeb. Do jego obowiązków należały:

- zarząd sprawami i majątkiem Towarzystwa,
- kupno i sprzedaż majątków ziemskich, domów, papierów procentowych oraz lokowanie sum na hipotekach,
- przyjmowanie i zbieranie dla Towarzystwa ofiar oraz wyszukiwanie nowych funduszy.

Natomiast Rada Towarzystwa składała się z 12 członków wybieranych przez ogólne zebranie na 3 lata oraz z delegatów po jednym z każdego okręgu.

Do obowiązków rady należało:

- kontrolowanie wszystkich wpływów i wydatków Towarzystwa,
- sprawdzanie kasy oraz rocznych dochodów i rozchodów,
- kontrolowanie księzek, protokołów i wszelkich czynności głównego zarządu,
- sprawdzanie czynności okręgów i kółek.

Ponadto rada miała prawo żądać, aby główny zarząd najpóźniej w ciągu 3 tygodni zwołał walne zebranie Towarzystwa i włączył na porządek dzienny propozycje i żądania rady, miała także prawo wstrzymać wykonanie uchwał głównego zarządu, jeżeli były one niezgodne z ustawą lub groziły materialnymi stratami Towarzystwa⁸.

Walne zebrania zwyczajne lub nadzwyczajne odbywały się raz w roku w Płocku, na wezwanie zarządu głównego. O dniu i miejscu walnego zebrania zawiadamiał zarząd w jednej z płockich gazet na 2 tygodnie przed terminem zebrania, oprócz tego zarząd miał obowiązek zawiadomić listami poleconymi na 2 tygodnie przed terminem okręgowe zarządy.

W walnym zebraniu Towarzystwa uczestniczyli członkowie rady, członkowie głównego zarządu, po 3 delegatów z zarządów okręgów, dele-

gaci kółek po jednym z każdych 100 członków kółka, wszyscy inni członkowie Towarzystwa posiadający głos doradczy.

Na walnym zebraniu sprawy rozstrzygano większością głosów i tylko przy zmianie ustawy potrzeba było 2/3 głosów obecnych. W razie równej liczby głosów następowało powtórne głosowanie, a rozstrzygający był głos prezesa⁹.

Zgodnie z ustawą Towarzystwa koło mogło być zawiązane wszędzie, gdzie przystąpiło do Towarzystwa 100 rzeczywistych członków i jeżeli zarząd Towarzystwa uznał to za pożyteczne. Kółkiem kierował zarząd wybrany na ogólnym zebraniu kółka, zarząd kółka składał się z 15 osób wybranych na 3 lata. Kółka mogły stworzyć okręg, ale tylko za zgodą ogólnego zebrania Towarzystwa. Okręgiem kierował zarząd okręgu złożony z 15 osób wybranych na specjalnym zjeździe delegatów wybranych przez kółka po jednym przedstawicielu na każdych 50 członków. Ogólne zebrania kółek i okręgów zwoływane były przez odpowiednie zarządy zwyczajne dwa razy do roku, a nadzwyczajne w miarę w potrzeb¹⁰.

Zgodnie z ustawą Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” powołano komisję rewizyjną, wybieraną corocznie, składającą się z 5 osób. Wszelkie decyzje i postanowienia komisją podejmowała w obecności 3 członków, a rozstrzygała różne kwestie zwykłą większością głosów.

Komisja rewizyjna w komplecie 2 osób miała prawo w każdej chwili sprawdzić księgi, prowadzić kontrolę na miejscu wszędzie, gdzie Towarzystwo prowadziło swoje interesy, kontrolować wydatki i rachunki wszędzie i zawsze, sprawdzić księgi i majątek Towarzystwa.

Prezes komisji rewizyjnej miał sam prawo sprawdzać wszędzie i zawsze wszystkie księgi, rachunki i czynności Towarzystwa i mógł otrzymać od walnego zebrania roczną pensję.

W przypadku rozwiązania Towarzystwa z powodów bardzo ważnych, majątkiem Towarzystwa rozporządzało walne zebranie członków na 3 kolejnych następujących po sobie zebraniach¹¹.

Działalność Towarzystwa Polska Macierz Małorolnych

Pierwsze zebranie Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” nie odbyło się w wyznaczonym terminie, gdyż tego samego dnia odbywały się zebrania w innych towarzystwach i było mało uczestników. Drugie zebranie wyznaczono na dzień 14 czerwca 1907 r. na godzinę 15⁰⁰ w teatrze. Informacja o tym zebraniu ukazała się w tygodniku „Mazur”. *Organizatorzy starali się zachęcić do przybycia jak największą liczbę osób: mamy nadzieję, że wszyscy, komu leży na sercu dobro naszego kraju, nie omieszkają przybyć na to zebranie*¹².

W pierwszym roku swego istnienia Towarzystwo przede wszystkim starało się informować obywateli polskich o swoim istnieniu oraz zachęcać do wstępowania do Towarzystwa. Temu też miały służyć kolejne zebrania, m.in. walne zebranie zapowiedziane na 17 grudnia na godzinę 13⁰⁰ do siedziby Towarzystwa Rolniczego. O zebraniu tym informował wspomniany już wcześniej tygodnik „Mazur”, kończąc notkę informacyjną słowami: *zalecamy wszystkim ludziom dobrej woli z okolicy Płocka, aby przybyli na to zebranie, iżby mogli się zaznajomić z celami i działalnością Towarzystwa oraz w celu zapisania się w poczet członków tej pożytecznej dla rolników polskich instytucji*³.

Nie wiadomo czy zebranie to doszło do skutku. Z całą pewnością zebranie członków Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” odbyło się 21 stycznia 1908 r. w Płocku, o czym informował „Głos Płocki” w numerze 5. Podczas kilkugodzinnych obrad dyskutowano na temat rozpoczęcia czynności parcelacyjnych przez Towarzystwo. Koło Płockie otrzymało kilka ofert sprzedaży ziemi z różnych stron kraju, w których właściciele ziemi określając minimum ceny za morgę pozostawiali resztę warunków uznaniu i możliwości finansowej Macierzy.

Płockie Koło Macierzy Małorolnych postanowiło ofert z innych guberni wcale nie rozpatrywać i zajmować się tylko parcelacją ziemi w okolicy powiatu płockiego oraz Rypina i Lipna, gdyż tam nie zostały jeszcze założone koła miejscowe.

Zarządowi Koła Płockiego powierzono sprawę określania warunków sprzedaży ziemi, zastrzegając, aby przy planowaniu parceli dzielono ziemię sposobem kolonialnym możliwie z dobrymi figurami osad.

Płockie Koło Macierzy uzyskała w miarę dogodnie warunki na parcelację około 80 włók ziemi w guberni płockiej. W zawiązku z tym poszukiwano nabywców ziemi nie tylko z płockiej guberni¹⁴.

Po ogłoszeniu tej informacji w pismach polskich zaczęli się zgłaszać do Macierzy właściciele z różnych stron kraju, m.in. z kaliskiego i łomżyńskiego deklarujący chęć kupna ziemi za kilkadziesiąt tysięcy rubli¹⁵.

Na zebraniu Zarządu Koła Płockiego Macierzy Małorolnych, które miało miejsce w dniu 28 lutego 1908 r. postanowiono rozpocząć na razie pośrednictwo w parcelacji majątków i w tym celu zażądać wyraźnej pisemnej deklaracji od właścicieli folwarków, na jakich warunkach chcą ziemię sprzedać.

Dla załatwienia wszelkich formalności i zawarcia umów między stronami wybrano Komitet Wykonawczy Zarządu złożony z prezesa Koła Płockiego Bolesława Zdziarskiego, wiceprezesa ks. Bronisława Mariańskiego, skarbnika Wła-

dyśława Sztromajera, członków zarządu: Józefa Machczyńskiego i I. Gładysza¹⁶.

Po uzyskaniu pisemnych deklaracji od właścicieli chcących sprzedać część lub całość swoich majątków Towarzystwo „Polska Macierz Małorolnych” mogło podać do publicznej wiadomości, że może polecić do sprzedania następujące folwarki oddane towarzystwu do komisowej sprzedaży:

1. folwark Karwosieki – 14 włók¹⁷ z zasiewem ozimin, bez budynków i inwentarza, odległy od Płocka 12 wiorst¹⁸ w stronę Lipna. Cena za morgę około 115 do 120 rubli.
2. folwark Łubki – około 20 włók z zasiewem ozimin, bez budynków i inwentarza, odległy 25 wiorst od Płocka pod Bodzanowem. Cena morgi około 95 do 100 rubli.
3. folwark Sułocin – 25 włók (ziemie różne i łąki) cały z zasiewami, bez inwentarza z budynkami, oprócz sadu i dworu, odległy 4 wiorsty od Sierpca. Wiadomość o folwarku u rejenta Gburskiego w Sierpcu lub na miejscu.
4. folwark Zasady – 26 włók (ziemie różne, łąki, torfy) z zasiewami i budynkami oprócz sadu i dworu, odległy 12 wiorst od Rypina. Ceny różne. Wiadomość o folwarku u rejenta Żochowskiego w Rypinie lub na miejscu.

Macierz Małorolnych nie posiadała jeszcze planów projektowych kolonii, lecz nie mogła tworzyć osad mniejszych od 10–15 morgów. Nabywcy ziemi wpłacali do kasy Towarzystwa Drobne lub Wzajemnego Kredytu w Płocku na rachunek Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” lub u rejentów Gburskiego w Sierpcu i Żochowskiego w Rypinie, lub u właścicieli powyższych folwarków połowę wartości zakupionej ziemi, resztę spłacali ratami. Na budowę Towarzystwo uzyskiwało do 300 rubli kredytu na osadnika¹⁹.

Macierz miała prawo sprzedawać ziemię tylko swoim członkom, jednak na początku Towarzystwo zezwoliło rolnikom, którzy składali deklaracje na kupno ziemi, zapisywać się do Towarzystwa jako jego członkowie²⁰.

Działalnością Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” interesowało się społeczeństwo polskie nie tylko z terenu guberni płockiej. To skłoniło Zarząd Towarzystwa do zwrócenia się z prośbą do wyższych władz o rozszerzenie swojej działalności na całe Królestwo Polskie i otwarcie oddziałów w różnych miejscowościach kraju²¹. Władze zażądały opinii od gubernatorów, większość z nich opowiedziała się przeciwko rozszerzaniu Macierzy Małorolnych na ich gubernie²².

Pomimo takiego stanowiska koła Macierzy Małorolnych organizowały się w innych guberniach. Bolesław Zdziarski założyciel i prezes Koła Płockiego rozesłał zawiadomienia do wszystkich gubernatorów w Królestwie Polskim

prosząc o zalegalizowanie Towarzystwa z prawem działalności w całej Kongresówce. Pismo jego nie spotkało się z odmową. Mało tego, niektórzy gubernatorowie zażądali nadesłania im większej ilości liczby egzemplarzy ustawy rządowej dla rozestania jej właściwym naczelnikom powiatowym²³.

W dniach 4–9 kwietnia 1909 r. obradował Zarząd Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych”. Ustalono wtedy, że Macierz rozpocznie działanie tylko w jednym kierunku – parcelacyjnym części lub całych folwarków. Zdecydowano, że głównym zadaniem Macierzy Małorolnych powinno być udzielanie pomocy w regulowaniu hipotek i pośredniczenie w sprzedaży całych lub części majątków polskim włościanom bezpośrednio przez właścicieli. Uznano, że Macierz zmuszona będzie często dla skutecznej parcelacji nabywać na własność większe lub mniejsze majątki.

Zdawano sobie sprawę, że tego rodzaju pomoc wymagać będzie wielkich kapitałów własnych lub zapożyczonych i oprocentowanych. Aby Macierz mogła skutecznie działać tj. regulować hipoteki w celu prowadzenia parcelacji, regulować warunki prawne, żeby nabywcom zapewnić dogodnie spłaty i niezależność hipoteczną, a zadłużonym właścicielom majątków pewien zysk oraz nie dopuścić, aby polskie majątki były odsprzedawane niemieckim kolonialistom, powinna posiadać fundusz, który pozwoli jej zyskać zaufanie stron, czyli własne gwarancje i zapożyczone oprocentowane kapitały obrotowe.

W celu zebrania funduszu obrotowego postanowiono wypuścić 50–rublowe zobowiązania Macierzy, oprocentowane po 4,5%, a spłacane w równych ratach półrocznych przez 14 lat. Wszystkie fundusze zapożyczone i własne Macierzy miały zostać oprocentowane w Towarzystwie Wzajemnego Kredytu, a później miały być lokowane na hipotece osad tworzonych przez Macierz.

Zarząd Towarzystwa „Polska Macierz Małorolnych” zwrócił się do ogółu społeczeństwa polskiego z prośbą o poparcie swych działań poprzez nadesłanie tymczasowo wypełnionej deklaracji, a później gotówki do Płockiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu na fundusz zapożyczony i oprocentowany. Przy tej okazji proszono także o przestanie *choćby niewielkiej ofiary na własność dla Macierzy, na powiększenie funduszu własnego gwarancyjnego, tak niezbędne dla solidności instytucji*²⁴.

Bardzo liczone na poparcie, bez którego Towarzystwo nie byłoby w stanie rozpocząć swoich czynności. Towarzystwo miało nadzieję, że z dniem 1 kwietnia 1910 r. rozpocznie działania tj. do tego dnia zbierze fundusz w wysokości 100 000 rubli. Gdyby tak się nie stało *Zarząd rozumiejąc, iż sama myśl przewodnia nie jest popularna w kraju, ani instytucja potrzebną, pieniądze złożone niezwłocznie zwróci, a pracę swoją za ukończoną uważać będzie*²⁵.

W styczniu 1910 r. na mocy ukazu Senatu zamknięto Macierz Małorolnych po niedługim okresie jej istnienia, kiedy jeszcze nie zdołała w pełni rozwinąć skrzydeł²⁶. Władze carskie uznały widocznie tę instytucję za szkodliwą dla rosyjskiego imperium.

Nie ziszczyli się zatem marzenia Zarządu Macierzy o zgromadzeniu kapitału gwarancyjnego w kwocie 100 000 rubli. *Miał on nadzieję, że w rocznicę bitwy pod Grunwaldem naród złoży mu tę sumę w ofierze, w celu umożliwienia walki z kolonizacją niemiecką w Płockiem*²⁷.

Zamknięcie Macierzy Małorolnych było dużą stratą dla Polaków, polskich rolników. Ukaz senatu (...) skazał na zagładę instytucję, której jednym z celów była ochrona przed przechodzeniem ziemi polskiej do rąk obcych, do rąk wrogich nie tylko Polakom, ale całej Słowiańszczyźnie w ogóle.

*Macierz Małorolnych marzyła o powstrzymaniu pochodu niemieckiego na Wschód bronią kulturalną, bronią ekonomiczną; marzyła ona o dostarczeniu kmiotkowi polskiemu funduszu na zakup ziemi, którą tak gorąco ukochał, o zaopatrzeniu go w ziemię, na której broniłby się przeciw dalszym zakusom germanizacyjnym*²⁸.

Podsumowanie

Polska Macierz Małorolnych w Płockiem była instytucją czysto społeczną. Jak Macierz Szkolna upowszechniała oświatę, tak Macierz Małorolnych miała upowszechniać własność rolną, głównie przez parcelację wielkich majątków między małorolnych i bezrolnych. Instytucja ta chciała uwolnić włościan od wpadania w ręce nieuczciwych parcelantów, którzy parcelując większe majątki jedynie swój własny zysk mieli na celu, a włościanom sprzedawali ziemię drogo i drogo kazali sobie płacić za swoje usługi.

Warto zatem pamiętać o ludziach, którym na sercu leżały sprawy polskie, dobro polskiego obywatela i o inicjatywach, które podejmowali w obronie polskości i polskiego stanu posiadania.

Przypisy

¹ „Mazur” – popularny religijno–społeczny tygodnik diecezji płockiej, wychodzący w latach 1906–1918. Pierwszy numer tygodnika ukazał się z datą 8 marca 1906 r. Pierwszym redaktorem i wydawcą tygodnika był ks. Adam Pęski, autorem pomysłu na

tytuł gazety był ks. Aleksander Zaremba. Zgodnie z podtytułem „Mazur” był gazetą podejmującą na pierwszym miejscu tematy religijne. Podając ludowi zdrową naukę, miał zapobiegać mariażyzmowi. Niemalże każdy numer tygodnika zawierał polemiki

z wyznawcami nowej religii. W parze z krzewieniem wiary, szło szerzenie oświaty wśród ludu. Niski poziom oświaty, był przyczyną ekonomicznego zacofania wsi mazowieckiej i jej materialnej biedy. Łamy diecezjalnej gazety tygodniowej były otwarte od samego początku na problemy społeczne i oświatowe nie tylko diecezji płockiej, lecz także całego kraju. Podejmowano więc temat bezrobocia na wsi i w mieście, analfabetyzmu i szkolnictwa, ochronek dla dzieci miejskich i wiejskich, walki z pijarstwem i kas pożyczkowych. W pojęciu szeroko rozumianej oświaty mieściła się również nauka gospodarowania. Duchowieństwo diecezjalne włączyło się w troskę o kulturę rolną wsi mazowieckiej, o czym można było przeczytać w tygodniku "Mazur". Na łamach tygodnika ukazywały się również artykuły z historii Polski i Mazowsza. Przypominano Mazowszanom postaci wielkich Polaków, historyczne daty oraz „ziemie dawnej Polski”. Studiując profil pisma można dostrzec, iż redakcja troszczyła się o folklor mazowiecki, pojmowany jako duma płynąca ze znajomości własnych korzeni, miłość do Ojczyzny i obrona przed wynarodowieniem. Adresatem gazety wydawanej przez ks. A. Pęskiego był głównie czytelnik wiejski. Kiedy redaktorem naczelnym zostaje ks. Bronisław Mariański „Mazur” nie tracąc cech pisma ludu wiejskiego zyskuje znamiona gazety popularnej ukierunkowanej na odbiór przez mieszkańców miast i osad mazowieckich oraz z warstw inteligentkich. Ostatni numer gazety wyszedł 12 maja 1918 r. Ks. Andrzej Rojewski, „Mazur” – popularny religijno-społeczny tygodnik diecezji płockiej (1906–1918) [w:] *Studia Płockie*, tom XIX–XX / 1991–1992, Płock 1992, s. 263–297

² *Bracia Czytelnicy*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 47, s.355.

³ Tamże, s. 355.

⁴ Bolesław Zdziarski – działacz społeczny, niepodległościowy, myśliciel, działacz kulturalno-oświatowy, spółdzielczy, filantrop. Urodził się 30 marca 1863 r. w Zdziarach k. Staroźreb, w powiecie płockim. W rodzinie szlacheckiej. Ukończył Gimnazjum Gubernialne w Płocku. Studiował agronomię w Wyższej Szkole Rolniczej w Nowej Aleksandrii w Puławach. Relegowany z uczelni w ostatnim roku studiów za działalność polityczną. W 1894 r. aresztowany i na dłuższy czas osadzony w X Pawilonie Warszawskiej Cytadeli. Po wyjściu z więzienia podjął w rodzinnych Ciesłach działalność oświatową wśród ludności wiejskiej. Rozwijał także działalność rolniczą upowszechnił meliorację, inicjował budowę szos, uprzemysławiał okolice. Założył w Ciesłach fabrykę nawozów sztucznych. Był inicjatorem utworzonego w 1896 r. Płockiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. W 1905 r. aresztowany za prowadzenie akcji przywrócenia języka polskiego w sądownictwie gminnym. Z jego nazwiskiem związane było powstanie takich instytucji jak, Towarzystwo Naukowe Płockie, Towarzystwo Biblioteki Publicznej, Gubernialne Towarzystwo Rolnicze w Płocku, Szkoła Rolnicza w Niegłosach i oczywiście Polska Macierz Matorolnych. W życiu Płocka i powiatu zachował się w pamięci, zwłaszcza biedoty, jako twórca dzielnicy „Działki”

zwanej inaczej „Zdziarską”. Zmarł 30 maja 1931 r. w Zdziarze. J.A. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, Płock 2002, s. 666.

⁵ Morga (także mórg, jutrzyna) – historyczna jednostka powierzchni używana w rolnictwie. Początkowo oznaczała obszar, jaki jeden człowiek mógł zaorać lub skosić jednym zaprzęgiem w ciągu dnia roboczego (dokładnie: od rana do południa), a jej wielkość wynosiła – zależnie od jakości gleby, zaprzęgu i narzędzi w Europie 0,33–1,07 hektara.

⁶ *Ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 19, s. 150.

⁷ *Ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 20, s. 158–159.

⁸ *Ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 21, s. 167.

⁹ *Ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 22, s. 176.

¹⁰ *Ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 21, s. 166–167.

¹¹ *Ustawa Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 22, s. 176.

¹² *Wiadomości różne z diecezji płockiej*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 21, s.1

¹³ *Walne zebranie towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Mazur” 1907, R. 2, nr 48, s.1.

¹⁴ *Z gminy Mazowsze*, „Głos Płocki” 1908, R. 1, nr 5, s. 3.

¹⁵ *Zebranie Zarządu Macierzy Matorolnych*, „Głos Płocki” 1908, R. 1, nr 12, s. 1.

¹⁶ *Towarzystwo Polska Macierz Matorolnych*, „Głos Płocki” 1908, R. 1, nr 14, s. 2.

¹⁷ Włoka – dawna (średniowieczna) miara powierzchni, odpowiadająca wielkością łanowi chełmińskiemu. Nazwa ta bywała często synonimem łana, była w szerokim użyciu na Mazowszu i na wschodnich terenach Rzeczypospolitej. 1 włoka chełmińska (staropolska) = 30 morg = 17,955 ha = 179550 m²

¹⁸ Wiorsta – niemetryczna rosyjska miara długości równa 1/7 mili polskiej. Do 1835 r. = 1077 m. Po 1835 r. = 1066,78 m.

¹⁹ *Wiadomości różne z diecezji płockiej*, „Mazur” 1908, R. 3, nr 12, s. 1.

²⁰ Tamże, s. 1.

²¹ Do tej pory zalegalizowane było tylko Towarzystwo i jego koła w guberni płockiej.

²² *Macierz Matorolnych*, „Głos Płocki” 1908, R. 1, nr 37, s. 2.

²³ *W sprawie Towarzystwa „Polska Macierz Matorolnych”*, „Głos Płocki” 1908, R. 1, nr 45, s. 4.

²⁴ *Polska Macierz Matorolnych*, „Głos Płocki” 1909, R. 2, nr 42, s. 3.

²⁵ Tamże, s. 3.

²⁶ „Głos Płocki” 1910, R. 3, nr 5, s. 2.

²⁷ *Macierz Matorolnych*, „Rozwój” 1910, R. 13, nr 16, s. 1.

²⁸ Tamże, s. 2.

MATRIX POLAND IN PŁOCK SMALLHOLDER

Summary

The article is about the issue to maintain the land by the Poles in Russification and Germanization times. The matrix of Polish smallholder was to be defender of Polish interests. The first part describes the main objectives why the Motherland was created. There are also the rules of association in this period. Next part of the article shows the Motherland's actions in short term of its existence (1907–1910).